

YUNAN ROMANI

Dr. GEORG ROHDE

Klâsik Filoloji Profesörü

Yunan romanı, dünya edebiyatının, son zamanları göze çarpar derecede ihmal edilmiş bir alanıdır. Gerçi bilim bu alandaki araştırmalarına fasıla vermiş değildir¹, hattâ son yıllarda bir çok Yunan romanlarının iyi tertip edilmiş yeni basılışları dahi çıkmıştır² Fakat romanın İlkçağ Yunan edebiyatında belli bir nevi olduğu, aydınlar çevresinde umumiyetle unutulmuş bir gerçektir. Bu noktanın unutulması şaşılacak bir şeydir; çünkü Yunan romanlarından elimize geçmiş eserlerin modern Avrupa edebiyatında derin tesirler bıraktıkları, birinci sınıf sanat eserleri sayıldıkları devirler pek uzak değildir³.

Meselâ Heliodoros'un *Aithiopika* veya *Theagenes ile Kharikleid* adh romanı 1534 te basılır basılmaz, Amyot tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir (1547'de); ve 16'ncı yüzyılın sonuna doğru İspanyolca, Almanca, İtalyanca ve İngilizce tercümeleri çıkmıştır; aynı eser daha sonra Felemenkçeye, Macarcâya, Lehçeye, Danimarka diline ve yeni Yunancaya çevrilmiştir. *Theagenes ile Kharikleid" nın* hikâyesi 17 inci yüzyıllarda İspanya'da, Fransa'da ve Almanya'da meydana gelen romanlara örnek olmuştur. Cervantes'in ikinci başeseri *Los Trabajos de Persiles y Sigismunda*, *Aithiopika'dan* taklit edilmiştir. Fransa'da Boisrobert'in *Histoire indienne* adlı romanı, *Histoire, celtique, Histoire asiatique, Histoire africaine* serileri, Gomberville'in, La Calprenede, Mile. de Scudery'nin romanları, Almanya'da ikinci Şlezya şair mektebinin eserleri, Heliodoros'un tesiri altında yazılmıştır. Heliodoros'un romanını sahneye koyanlar da olmuştur. 1600 da Alexandre Hardy *Les chastes et*

¹ Yunan romanı' üzerinde bilim araştırmalarının, kurucusu *Trâite de Vorigine des romans* (6. basılış, Paris 1685) adlı eseriyle Huet'dir. Ondan sonra A. Chassang *Histoire du roman et de ses rapports avec l'histoire dans l'antiquite grecque et latine* (2 ieme ed. Paris 1862) adlı etüdünü yazmıştır. Yunan romanı hakkında başlıca eser bugün de Eroin Rohde'nin *Der griechische Roman und seine Vorläufer'dir* (3. basılış, Leipzig 1914, W. Schmid'in bir ilâvesiyle).

² Bak not 7, 8, 10, 13.

³ Yunan romanının Bizans edebiyatı üzerindeki tesirinden burada bahsedilemeyecek. Yalnız bazı eserlerin adlarını sayalım: Theodoros Prodromos'un (12 inci yüzyılın ilk yarısında) Heliodoros'tan ilham alan *Rhodanthe ite Dosikles'in hikâyesi* adlı ve Niketas Eugenianos'un (12 inci yüzyılın ikinci yarısında) *Drosilla ite Kharikles'in aşkına dair dokuz kitap* adlı manzum romanlar ve Eumathios'un (12 inci yüzyılın ikinci yarısında) Akhilles Tatios'tan taklit ettiği *Hysmine ile Hysminias'ın hikâyesi*. Bu eserler için bak Erwin Rohde s. 554 v. d.

logales amours de Theagene et Chariclee adlı dramıyla bu yolda çığır açmıştır; onu *Los Hijos de la fortuna Teagenes y Cariclea* ile Calderon ve daha bir çokları takip etti. Heliodoros daha başka edebî nevilere tesir etmiştir. *La Gerusalemme Liberata'nın* XII. kitabında Tasso Clorinda'nın dünyaya gelişini anlatmak için Kharikleia'nın doğuşunu örnek olarak alır. Shakespeare de Heliodoros'ü tanırdı⁴, Racine'e gelince, hakkında ün salmış bir hikâye vardır: Heliodoros'un romanı, Port-Royal'da talebe iken tesadüfen Racine'in eline geçmiş. Racine de eseri coşkun bir alâkayla başından sonuna kadar okumuş. Ama hocaları kitabı elinde görünce alıp yakmışlar. Racine'in tedarik ettiği eserin ikinci bir nüshası aynı akıbete uğramış. Üçüncüsünü de Racine kendi hocalarına teslim etmiş, çünkü artık kitaba ihtiyacı kalmamıştı,, onu ezbere biliyordu⁵.

Longus'un çoban romanı *Daphnis ile Khloe* de aynı rağbeti görmüştür. 1598.deki ilk basılışından önce Amyot tarafından Fransızcaya çevrilmiştir (1559 da). Pastoral nevine derinden tesir etmiş ve 18 inci yüzyılda Gessner'in *Daphnis'i* (1757) ve Bernardin de Saint - Pierre'in *Paul et Virginie'si* (1788) gibi zarif eserlerin meydana gelmesine yardım etmiştir. Goethe halâ 1831 de bu esere olan hayranlığını coşkun bir ifadeyle açığa vurur: "Bu şiirin büyük meziyetlerinin hepsini lâyikiyle saymak için, bütün bir eser yazmak lâzımdır. Daima yeni şeyler öğrenmek, eserin bütün güzelliğini yeni intibalarla duymak için, onu her yıl bir kere okumak faydalı olur" der⁶.

Daha 100 yıl önce bu kadar canlı bir ilgi uyandırıp büyük sanat eserleri sayılan bu romanlar, acaba neden bugün hemen büsbütün unutulmuştur? Bu işte en büyük kabahat 19 uncu asrın, İlkçağ edebiyatında yalnız klâsik devri mühimseyen mektep klasisizması ve hümanizmasındadır. Böylece klâsik devirden sonra meydana gelmiş eserler ciddiye alınmamış, peşin hükümlerle değersiz ilân edilmiştir. Bugün yanlış olduğu ispat edilen bu tez, Yunan romanının fikir bakımından bir gerileme devrinin retoriğe, sofistliğe dayanan alma, yapma, büsbü-

⁴ *What you will V I*, 117-119:

*Why should I not, had I the heart to do it,
Like to the Egyptian thief at point of death,
Kill what I love?*

Mısırlı; Aithiopika romanının bir kişisi olan asil korsan Thyamis'tir. Thyamis büyük bir tehlike anında Kharikleia sandığı bir kadını hançerler (Heliod. I 30, 6-7).

⁵ Heliodos'un sonraki edebiyata tesirleri üzerinde M. Oeftering'in *Heliodor und seine Bedeutung far die Literatur* adlı bir eseri vardır (Literarhistorische Forschungen, heransgegeben von J. Schick und M. v. Waldberg, 18. Heft. Berlin 1901), Bu eser maalesef elime geçmemiştir. Yukarda saydığım bilgilerin - bir kısmı not 10 da adı geçen son Heliodoros tabının önsözünden alınmadır.

⁶ Eckermann, *Gespräche mit Goethe*, adlı yazımı karşılaştı. 20. Marz 1831. *Bak Rhein. Muzeum* 86, 1937, s. 24 v. d.

tün gayri tabî bir çiçeği olduğu tezi, peşin hükümleri daha da kuvvetlendirmiştir.

Gerçekten de Yunan romanı karışık bir yapıdır, İlkçağın her edebiyat nevinden bir şey almıştır. Anlatma tekniği bakımından kısmen destana, kısmen de tarih eserlerine dayanır. Vakanın dramatik bir şekilde kuruluşu, heyecanı tragedyadan gelmez; Yunan roman yazarları da anlattıkları olayların tragedyanınakilere benzediklerine işaret edip dururlar; hikâyedeki realizmâ, komedyaya veya bukolik mimos'ta görülen gerçek hayat tasvirlerine dayanır; kadın güzelliğinin ve uyandırdığı tutkunun tasvirlerinde lirik şiiri, elegeia'yı hatırlatan taraflar vardır. Türlü edebiyat nevelerinden bu almalar herhalde sonradan olmuştur: aslında roman müstakil bir nevidir. Herhangi başka bir neviden gelme değil, Yunan edebiyatının yarattığı son özgen nevidir. Bunun böyle olduğunu romanın menşeyini iyice kavrayamadığımız halde bugün katiyetle söyleyebiliriz.

Roman veya onun ilk şekli ne zaman meydana geldi? Bu suali cevaplandırırken çok dikkatli davranmamız lâzım; çünkü mesele üzerinde bilgilerin bir defa yanlışlıklarını gördük. Tamam olarak elimize geçen romanların hepsi şüphesiz ki İsa'dan sonraki yüzyıllara aittir. Bunları bir gözden geçirelim: Karia şehri Aphrodisias'lı Khariton'un *Khaireas ile Kallirhoe* adlı romanı⁷ I. s. 1 inci yüzyılda, yazılmıştır; Ephesos'lu Ksenophon'un *Antheia ile Habrokomesi*⁸ 2 inci yüzyılda; Babylon'lu Iamblikhos'un *Dramatikon'u*⁹ 166 ile 180 yılları arasında; Eme-sa'hHeliodoros'un *Aithiopika* veya *Theagenes ile Kharikleia'nın* hikâyesi

⁷ Yeni tabı: *Charitonis Aphrodisiensis De Chaerea et Callirhoe amatoriarum narrationum libri octo. Rec. et emend. Warren E. Bloke.* Oxonir. 1938. - Erwin Rohde Khariton'un romanını elimize geçen romanların sonuncusu saymıştır. W. Schmid'in (RE III 2168 v. d.) dil ve üsluba dayanarak kabul etmediği bu tez bugün, biri İ.S.. 2 nci, öbürü 2 nci veya 3 üncü yüzyıllara ait iki Khariton papyrus'u buluntularıyla çürütülmüştür.

⁸ Yeni tabı *Xenophon d'Ephese, Les Ephisiaques ou Le roman d'Habrocomes et d'Anthia. Texte établi et traduit par Georges Dalmeyda.* Paris: Les Belles Lettres. 1926. - Ksenophon'un tarihlendirilmesi bugüne kadar çözülmemiş bir mesele teşkil eder. Heliodoros ile onun arasındaki göze çarpan benzeşlere dair türlü türlü kanaatlar vardır; kimi (mes. Erwin Rohde s. 420 v. d., s. 480) Heliodoros'un Ksenophon'un sadece ele aldığı motifleri geliştirip tam manâsiyle sanatlı bir şekilde kullandığını ileri sürer; başkaları (mes. Münscher RE VIII 22 v. d.) Ksenophon'u Heliodoros'un bir taklitçisi sayarlar. Meseleyi çözmek şu bakımdan zordur ki, Ksenophon'un romanı tam metniyle değil, ancak kısaltılmış bir şekilde elimize geçmiştir. Ben Emin Rohde'nin fikrini paylaşmağa meyilliyim, fakat Dalmeyda'nın (yukarıda adı geçen tabın önsözünde s. XII v. d.) şüphelerinin de doğru olduğunu inkâr edemem.

⁹ Eser kaybolmuştur; fakat Photios'un *Bibliothèque 'sinde* bulunan bir hülâsadan ve Suidas'ta zikredilen bazı kısa parçalardan, hakkında fikir edinebiliriz. İkisi de Hercher, *Erotici scriptores Graeci I.p.* 217 v. d. ve II p. LXIV v. d., Photios'un hülâsası Hirschig, *Erotici scriptores* (Paris 1856) s. 515 v, d.

adlı romanı¹⁰ 3 üncü yüzyılda (son tarihlendirmelerine göre¹¹ 233 ile 250 arasında) yazılmıştır. Akhilles Tatios da *Leukippe ile Kleitophon'un* hikâyesini¹² herhalde Heliodoros'tan sonra yazmıştır. İhtimal 3 üncü yüzyıla ait olan Longus'un *Poimenika* veya *Daphnis ile Khloe* adlı romanına ayrı bir yer verilmelidir¹³. Fakat İsa'dan önceki yüzyıllarda yazılmış romanlardan, hiç olmasa İ. ö. 1 inci yüzyıla irca edilebilecek papyrus üzerinde parçalar elimize geçmiştir¹⁴. Bu parçalar, romanın o zamanları da gelişmiş bir nevi olarak yaşadığını gösterir. Hele *Ninos* romanından elimize geçen parçalar bunu ispat eder. Demek bugünkü bilgilerimize dayanarak, roman nevinin keşfini kendisine borçlu olduğumuz, fakat adını bilmediğimiz önemli şairin. İ.Ö. aşağı yukarı 2 inci yüzyılda yaşamış olduğunu söyleyebiliriz. Fakat ilerde daha başka papyrus'ların bulunması, romanın daha eski bir devirde de yaşadığını öğrenmemize imkân verebilir. Esas itibariyle 3 üncü yüzyıldan beri romanın meydana gelmesi için imkânlar mevcuttur; çünkü hellenistik devirden beri aşk, insan hayatını dolduran, kaderin tayin ettiği bir unsur sayılarak tek başına sanat eserine konu olabiliyor. Gerçi aşk konusu önceki şiirlerde de rol oynardı: lirik şiirde vardı, Euripides onu sahneye de koymuştu, tarih eserlerinde bile arada bir, aşk hikâyeleri bulunurdu. Fakat romanın yeniliği, aşkı merkez olarak almasıdır; bütün öbür olaylar, ancak roman kişilerinin aşkı ile bağlılıkları olduğu için anlatılır.

Elimize geçen Yunan romanları her ne kadar birbirinden farklı isede, aynı şema üzerinde kurulmuşlardır: iki âşık bir çok maceralar, fevkalâde olaylar, anlaşmazlıklar birbirinden ayırır, başlarına bitmez tükenmez felâketler gelir, akla sığmaz acılar, ıstıraplar çekerler; ölüm tehlikesine düşerler; fakat son dakikada bile olsa, kurtulurlar. Yaşadıkları korkunç maceralar içinde daima birbirine sadık kalırlar, sonunda da birleşip saadete kavuşurlar. Aşk ile Kader romanın hâkim kuvvet-

¹⁰ Tabılar: Ed. Becker. Lipsiae 1855. Hirschig s. 225 v. d. Son yıllarda iki yeni tabı çıkmıştı *Heliodore, Les Ethiopiçaes (Theagene et Chariclee). Texte établi par R. M. Rattenbury et T. W. Lumb et traduit par J. Maillon.* Tome I. II. Paris: Les Belles Lettres. 1935. 38. VIII. - X. kitapları ihtiva eden üçüncü cildin çıkıp çıkmadığını tespit edemedim. - *Heliadori Aethiopica* ed. Aristides Colonna. Roma 1938. Bu tabı elime geçmemiştir. -

¹¹ Franz Altheim, *Helios und Heltodor von Emesa.* (Albae Vigiliae XII). Amsterdam-Leipzig (1942).

¹² Yeni tabı yoktur. Metin Hercher I p. 37 v. d. ve Hirschig p; 27 v. d. de bulunur.

¹³ Yeni tabı: *Longus, Pastorales (Daphnis et Chloe). Texte établi et traduit par Georges Dalmeyda.* Paris: Les Belles Lettres. 1934.

¹⁴ Papyrus parçalarının tabıları: Bruno Lavagnini, *Erotidorum Graecorum fragmenta papyracea.* Lipsiae 1922. - Franz Zimmermann, *Griechische Roman- Papyri und verwandte Texte.* Heidelberg 1936. - *Antike XI,* 1935, s. 292 v. d.'de Zimmermann bu parçaların bir çoğunun tercümesini verir.

leridir. Bu tanrılar âşıkları denemek için garip garip maceralar icad eder; fakat âşıkların sevgisi bunların hepsine dayanır sonunda da galebe çalar.

Yunan romanındaki vaka ve motifler hakkında bir fikir edinmek için, Kharlton'un romanını anlatmak faydalı olur. Bu eser nispeten sade ve hülâsası kolaydır; Heliodoros'unkini anlatmak çok daha zor ve uzun olundu.

Khariton, romanının vakasını gerçek tarih olayları çerçevesine yerleştirmiştir. Vaka Syrakusai'da' başlayıp 5 inci yüzyılın sonlarında cereyan eder. Herodotos veya Thukydides gibi Khariton da eski bir usule, göre kendi adını söylemekle hikâyesine başlar: "Hatip Athenagoras'ın kâtibi olan ben Aphrodisias'lı Khariton, Syrakusai'da geçen bir aşk macerasını anlatacağım. Syrakusai'lilerin komutanı Hermokrates, Atinalı'ları yenen o Hermokrates'in, Kallirhoe adında bir kızı vardı, harikulade bir kız, bütün Sicilya'nın ziyneti sayılan bir kız ! Bir insan gibi değil, bir tanrıça gibi güzeldi, bir Nereid veya bir dağ nympha'sı kadar değil, Aphrodite'nin kendisi kadar güzeldi. Bu inanılmaz güzelliği dillere destan olmuştu; yalnız Sicilya'dan değil, İtalya ve Epirus'tan, Asya kıtasında oturan milletlerden hükümdarlar ve tyran oğulları ona talip olmak için Syrakusai'ya akın ediyorlardı. Fakat Eros görülmemiş bir çift meydana getirmek istedi. Syrakusai'da, güzelliği bütün delikanlıları geçen Khaireas adında bir genç yaşardı; heykeltıraşların, ressamların yaptığı Nireus, Hippolytos, Alkibiades tasvirlerine benzer bir genç. Babası, nüfuzuyla Syrakusai'da Hermokrates'ten sonra gelen Ariston'du. Fakat bu iki büyük adam siyasette birbirine düşmandı. Bunun için aralarında olmasında, kiminle olursa olsun kız verip kız almağı tercih ederlerdi. Fakat Eros üstün gelmek ister, akla sığmaz başarılarından hoşlanır; şöyle bir fırsat gözetti."

Kaïlirhoe ile Khaireas tesadüfen birbirine rasgelirler; derhal büyük bir aşkla birbirine vurulurlar. Fakat babaları düşman olduğu için Khaireas evlenemeyeceklerini bilir, ümitsizlik içinde eriyip durur. Bu hali bütün şehri ilgilendirince, halk toplantısı Hermokrates'i kızını Khaireas'a vermeğe zorlar. Fakat bu seferde kızın eski talipleri oç almağa koyulurlar. Khaireas'ı, Kallirhoe'nin kendisini aldattığına inandırırılar, Öfkeyle kendinden geçerek Khaireas karısını bir tekme ile öldürür. Az sonra da yanıldığını öğrenince, ölmek ister; fakat halk mahkemesinde beraet eder. Kaïlirhoe de törenle gömülür.

Genç kadının mezarına konan kıymetli eşyalar bir haydudun hırsına yem olur. Bir kaç suçdaşıyla birlikte mezarı açarlar. Bir de ne baksınlar ki, Kaïlirhoe ölmemiş, baygınlığından uyanmış yatıyor. Hırsızlar onu hazîneyle birlikte Miletos yakınına kaçırlar.

Miletos'ta Kaïlirhoe'yi, zengin ve asıl bir adam olan Dionysios köle olarak satın alır. Güzelliği bütün memlekette hayranlık uyandırır. Dionysios da, karısı az evvel öldüğü halde, ona tutulur. Kaïlirhoe Dio-

nysios'un hürmetli ve nâzik tekliflerini durmadan reddeder. Fakat hamile olduğunun farkına varınca, Khaireas'tan olan çocuğunu kölelikten kurtarmak için Dionysios ile evlenmeğe razı olur.

Bu esnada Khaireas mezarın soyulduğunu, Kallirhoe'nin de kaçırıldığını görür ve hırsızları yakalamak üzere yola koyulur. Tykhe yani Talih onun, haydutların gemisine raslamasını sağlar; uzun zaman süren bir rüzgâcsızlık yüzünden haydut gemisinin mürettebatı susuzluktan ölmüş, yalnız elebaşları hayattadır. Hazine de halâ gemide bulunduğundan, mezar soyguncularının hüviyeti hakkında şüphe kalmaz. Khaireas haydutların reisini esir- edip Syrakusai'ya götürür, orada suçunu itiraf edinceye kadar işkence gördürür. Haydut idam edildikten sonra Khaireas Miletos'a doğru denize açılır. Fakat Dionysios'un vekilharcı Kallirhoe'nin başına gelenleri bildiği ve efendisinin felâketine meydan vermemek için, Khaireas'ı Miletos'a gelir gelmez satrapa ihbar eder. Satrap da geminin mürettebatını kısmen öldürtür, kısmen de köle olarak satar. Khaireas ta satılanlar arasındadır. Bir arkadaşı ile birlikte Karia satrapı Mithradates'in eline geçer.

Bu esnada Kallirhoe Dionysios'un karısı olmuş ve yedi ay sonra bir çocuk doğurmuştur. Dionysios da çocuğu kendi çocuğu sanmıştır. Bu sıralarda Kallirhoe, Khaireas'ın memleccette görüldüğünü duyar, bir ar sonra da gemisinin mürettebatı ile birlikte öldürüldüğünü öğrenir. Bu haberi alınca kıskançlığından kurtulan Dionysios karısına Khaireas için muhteşem bir kenotaf (boş mezar) yaptırmayı teklif eder. Abidenin açılış törenine satraplar Pharnakes ile Mithradates de gelirler, ikisi de Kallirhoe'nin güzelliğine tutulurlar. Bunun üzerine arap saçına benzer bir durum. hasıl olur; Kallirhoe'ye dört erkek birden aşkıtır, meşru kocaları Khaireas ile Dionysios'tan başka Pharnakes ile Mithradates.

Bildiğimiz gibi Khaireas Mithradates'in elindedir, o da Khaireas'tan kendi emellerini gerçekleştirmek için istifade edeceğini ummaktadır. Khaireas Kallirhoe'ye yaşadığını bildiren bir mektup yollamağa uğraşır. Fakat mektup Dionysios'un eline geçer, o da Khaireas'ın ölümünden emin olduğu için, bunu Mithradates'in Kallirhoe'yi elde etmek için kurduğu bir düzen sanır. Satrap Mithradates'i zina teşebbüsüyle itham eder. Pharnakes de bu dâvayı rakibini ortadan kaldırmak için bir fırsat bilir, Dionysios'un şikâyetini kiral Artakserkses'e bildirir. Bunun üzerine Kallirhoe, Dionysios ve Mithradates kiralın mahkemesine çağırılırlar.

Bundan sonraki sahne Babylon'dadır. Yakında görülecek dâva bütün zihinleri işgal etmektedir. Halk Kallirhoe'nin ün salmış güzelliğini görmek için üşüşür. Dâva başlayınca en önce Dionysios'un ithamı dinlenir. Buna Mithradates büyük bir sükûnetle cevap verir: Dionysios'a eski dostluklarını hatırlatıp, dâvadan vaz geçmesini rica eder. Yoksa Dionysios'un bizzat zina işlediğini ispat edeceğini söyler. Dionysios dâvasında ısrar edince, Mithradates birdenbire Khaireas'ı içeriye alır. Bu sahne romanın en heyecanlı anını teşkil eder. Böyle olduğunu şair

kendisi de söyler. Khaireas'ı görünce, Kallirhoe derhal onun kollarına atılmak ister. Dionysios onu zor tutar. Şair "bu mahkemeyi lâyikeyle anlatabilecek insan var mı dünyada?" der, "bu kadar görülmemiş bir olayı sahneye koyan şair var mı? İnsan kendini heyecan dolu bir temsilde sanırdı. Her şey vardı; gözyaşı, sevinç, hayret, merhamet, şüphe, yalvarma. Halk Khaireas'a hayran oluyor, Mithradates için seviniyor, Dionysios'a acıyor, fakat Kallirhoe'nin ne olacağına dair bir türlü karar verilemiyor. Kallirhoe halâ gözleri faltaşı gibi açık sessizce Khaireas'a bakaduruyordu. O anda sanırım ki, Büyük Kiral da Khaireas'm yerinde olmak isterdi." Dionysios ile Khaireas arasında heyecanlı bir münakaşa kopar, Kiral da celseyi kapatmakla, münakaşayı keser.

Mithradates'in suçsuz olduğu açıktır. Kiral onu hediyelerle satrapı olduğu memlekete gönderir. Fakat şimdi asıl zor mesele, Kallirhoe'nin meşru kocalarının hangisine verileceği meselesidir. Kiral bu çetrefil dâvayı halletmekte gecikir, çünkü kendisi de Kallirhoe'ye aşiktir, Karar verinceye kadar onu himayesi altına alıp karısı Stateira'ya emanet eder. Stateira Kallirhoe'yi görünce, tanrıça Aphrodite sanır ve önünde secdeye kapanır. Khaireas'a gelince meyusiyetten bir kaç defa intihar teşebbüslerinde bulunur. Kiral da tutkusuna hâkim olmağa çalışır, olamaz, bir hadımıyla Kallirhoe'ye teklifte bulunur. Tabii Kallirhoe sarsılmaz bir metanetle teklifleri reddeder.

Bu sırada gene Tykhe imdada yetişir. Mısır eyaleti Pers tahakkümüne isyan eder, Artakserkses harbe gitmek zorunda kalır. Dionysios da kahramanca hareketlerle Kallirhoe'yi bir daha kazanmak ümidiyle bu harbe iştirak eder. Khaireas ise, o da arkadaşıyla birlikte onları takip edip Mısırlıların tarafına geçer. Savaşta büyük başarılar kazanır. Mısır donanmasının başına geçerek Pers donanmasını yener ve Arados adasını alır; Fakat bu adada kiralın haremi, yani Kallirhoe de vardır.

Elde edilen zengin ganimet ve kadınlar gemiye bindirilir, yalnız kadınların biri, yani Kallirhoe" gitmek istemez. Khaireas'a esirlerin birinin mukavemet gösterdiği haberi verilir. O da kadını kendi görmeğe gider, Kallirhoe'yi başı örtülü yerde ölmek ister bir vaziyette bulur. Derken bu güzel esirin kendi karısı Kallirhoe olduğunu görür. Birbirinden bu kadar uzun zaman uzak kalmış olan âşıklar altın bir yataкта güler, ağlıyarak, öpüşerek de birbirine geçirdikleri maceraları anlatacak buluşmalarını kutlarlar.

Fakat Mısır kara ordusunun hezimet ve kiralın yakın olduğu haberi buluşmanın sevincine birdenbire engel olur. Haberi alır. almaz Khaireas aldıkları ganaimle kuvvetlerini Kıbrıs'a çeker. Kallirhoe'nin ricaları üzerine kiralın karısı Stateira'yı bir kraliçeye yakışan debdebeyle kocasına gönderir. Kallirhoe kraliçeyle eski kocasına haber gönderir, ona kızmamayı, oğlunu yetiştirmeyi ve evlendirdikten sonra onu büyük babasına Syrakusai'ya göndermeyi rica eder. Khaireas ta hazinelerle dolu galip donanmasıyla ve tekrar bulduğu güzel karısıyla birlikte

Syrakusai'ya döner. Şehir halk toplantısı onu maceralarını anlatmağa davet eder. Anlattığı sırada Kallirhoe tanrıça Aphrodite'ye hitap ederek onu bir daha kocasından ayırmamasını yalvarır.

Bu romanı okurken modern okuyucu olayların gerçeğe ve olabileceğe bu kadar aykırı olmasına şaşar ve bu noktaya takılır. Gerçekten de mezarın soyulması, görünürde ölmüş bir insanın Ölümden kurtulması, fakat ölüm kadar korkunç maceralara sürüklenmesi ve buna benzer motifler, modern bir romancının tahammül edemeyeceği kadar gerçeğe sığmaz, olaylardır.' Fakat bunlar üzerinde yanlış hüküm vermemek için iki noktayı aydınlatmamız gerektir. Biri şu: Yunan edebiyatı umumiyetle gerçeğe aykırı olaylara karşı pek az hassastır, gerçeğe aykırılıktan rahatsız olmaz. Tragedya'da buna çok defa rasgelinir, meselâ Sophokles'in kiral Oidipus'undaki akla, mantığa sığmaz olayları hatırlayın. İkincisi: roman yazan eserinde gerçek görünmiyene büyük bir yer vermekte kendini haklı görür. Khariton, daha hikâyeye başlamadan " Eros'un, akla sığmaz başarılarından hoşlandığını" söyler; romanda Eros kadar adı geçen öbür tanrısal varlık Tykhe, yani Talih'tir. Tykhe imkânsız görüneni mümkün kılar. Eros ile Tykhe'nin, vakayı doğuran ve çözen birer büyük kuvvet olarak alınmaları, sadece anlatılan olayların gerçeğe sığmadığını mazur göstermek için baş vurulan kolay bir çare değildir. Burada dinî bir inanla karşı karşıyayız, belki Hellenismus devrinden beri İlkçağ insanının samimî olarak duyduğu tek inanış. Bu inanca göre, Tykhe fertlerin de milletlerin de alnyazısına hâkimdir, Tykhe yalnız kör tesadüf değil, tanrısal bir şekil almış kaderdir. Onun iradesiyle dünyada her şey insanların çok defa anlayamadığı dolambaçlı yollardan, tanrının tayin ettiği sonuca varır, İnsan korku ve saygıyla bu tanrısal kuvvete tapınır; onun karşısında kendi iradesi sıfırdın Khariton romanı da zamanının din görüşlerine uygun olan bu inancın bir ifadesidir.

Roman kişilerinin özel birer karaktere sahip olmayışları da, bu görüşe uygundur. Bunlar birer figürden ibarettir, Eros ve Tykhe gibi insan hayatını derinden sarsan tanrısal kuvvetlerin iradesini kendi şahıslarında ve başlarına gelen maceralarda temsil eden birer figür. Kallirhoe güzel ve sadıktır, bu iki meziyet vakanın cereyanı için önemli ve lüzumludur, fakat bir karakter çizmeğe yetmez. Kallirhoe'nin güzelliği de gözümüzün önünde canlanmaz, ancak vakanın gerektirdiği anlarda, güzelliğinin yaptığı tesirle güzel olduğunun farkına varırız; yaptığı tesir de hep aynı tesirdir. Nereye giderse, insanlar onu Aphrodite sanır, ona tapınırlar, onu gören her erkek şiddetli bir tutkuya kapılır.' Romanda bilhassa erkek kişiler hep bir örnektir, onlar ya haydut Theiron gibi büsbütün fena veya Khaireas, Dionysios ve Pers kiralı gibi iyi ve asil insanlardır. Bu asil insanların başlıca özelliği aşka, ihtirasa müsait olmaları ve böylece Kallirhoe'nin güzelliğine esir olmalarıdır. Romanın sonunda hepsinin birer savaşçı kahraman olması, aslında gevşek ve hassas olan bu kişilerin karakterine hiç uymaz. Bu noktada

da yanlış hüküm vermemek için yukarda söylediklerimizi hatırlatmak gerektir: şair karakter tasvir etmek istemiyor, Tyhke ile Eros'un kudretini hareket eden canlı misallerle meydana koymak istiyor.

Modern okuyucu bu eserde zayıf taraflar sezmele beraber, romanın tesiri altında kalır, Bu tesir, en çok romanın büyük bir sanatla kuruluşundan ileri gelir» İki âşıkın hayat yollarının önce birbirinden uzaklaşması, sonra birlesmeksizin gene yaklaşması, sonunda da birleşmesi, içice akan bir çok helezondan meydana gelen bir süs motifini andırır. Romanın başlıca değeri, bizi dünyada bir baştan bir başa, Syrakusai'dan Miletos'a, oradan Babylon'a, Babylon'dan Mısır'a, Mısır'dan Kıbrıs'a ve Kıbrıs'tan tekrar Syrakusai'ya gezdiren vakada aranmalıdır. Kuruluşunda tragedyayı andıran bir ustalık vardır. Ve karakterler bizi memnun etmiyorsa da, Kallirhoe ile Khaireas'ın gezdikleri türlü dünya köşelerinin renkli tasvirine diyecek yoktur. Khariton'un eserine dair son hükmümüz, bu romanın kendi nevinde bir şaheser olduğu hükmüdür, İlkçağda bulunduğu büyük revaç ta bu kanaati destekler. 2 inci yüzyıldan 8 inci yüzyıla kadar ait olan papyrus'lardan eserin Mısır'ın en ücra köşelerinde bile okunduğunu ispat eder.

3 üncü yüzyılda yaşamış olan Heliodoros'un *Aithiopika* adlı romanında âşıkların geçirdikleri maceralar, Khariton romanındakilerden daha da karışık ve hayalidir. Hikâye önsözsüz, Nil ağzında karaya oturmuş bir gemiyi kim soyacak diye dövüşen iki haydut çetesi arasındaki kavgayı anlatmakla başlar. Kavga sonunda güzelliği Akhilleus'u andıran asil Theagenes.ve kardeşi sandığı, Artemis'e benzer Kharikleia galip çetenin eline düşerler. Çetenin reisi asil korsan Thyamis güzel esirine derhal âşık olur, onunla evlenmek ister. Bu dramatik olaylardan sonra, Theagenes ile Kharikleia'nın önceden geçirdikleri maceraları yavaş yavaş öğreniriz. Heliodoros burada Odysseia'nın anlatma tekniğine baş vurmuştur. Theagenes ile Kharikleia hakikatte kardeş değildir,. Kharikleia Habeşistan kralının kızıdır, teni beyaz olduğu için, anası, namusu hakkında şüphe uyandırmamak için, onu terketmiştir, o dâ sonunda Delphoi'ya götürülmüştür. Orada dinî bir tören alayında Theagenes'i görmüş ve iki genç birbirine tutulmuştur. Apollon'un, manası iyice ânlaşılmıyan bir kehaneti, âşıkların başına gelecekleri önceden haber vermiş, sonradan olaylar da kehanetin gizli manasını açıklamıştır. İki genç ihtiyar hakîm Kalasiris'in yardımıyla Mısır'a gelir ve bir çok maceralardan sonra esir olarak Kharikleia'nın babası olan Habeşistan kralının eline düşerler. Eski bir âdetin yerine gelmesi için, Güneş Tanrısına kurban edilmeleri gerektir, fakat sonunda meseleler hal olur. Kharikleia'yı babası tanır, sevgililer birleşir. Fakat burada Khariton romanında görülmiyen bir taraf var: âşıklar birleşmekle kalmazlar, aynı zamanda Güneş Tanrısının rahip ve rahibesi olurlar. Evlenmeleri mukaddes bir evliliğdir, hayatlarını; onları sonsuz tehlikelerden kurtaran ve nihayet birleştiren tanrının hizmetine vakfederler.

Romanda dinî bir temayül olduğu inkâr edilemez ¹⁵. Khariton'un romanını anlamak için, romanda rol oynayan bazı inançlara işaret etmek gerekmişti. Heliodoros'ta bu inançlar apaçıktır, hattâ romanı, doğrudan doğruya din propagandasına yarar denebilir. Bu propaganda çok tanınmış bir tanrı için yapılmıştır: Elagabal'in tapındığı meşhur Emesa tanrısı Helios. Bu sebeple Heliodoros'un romanı din tarihi bakımından değerli bir vesikadır. Emesa tanrısının başrahibi imperator Elagabal Helios'un en ateşli müminlerinden biriydi. Elagabal, kültünü, vatanı olan Suriye'den Româ'ya getirdiği Helios'a devlet dininin bütün öbür tanrılarından üstün bir yer vermek istemiş, muvaffak da olamamıştı. Heliodoros eserini Elagabal'in yaşadığı devirden yirmi yıl sonra yazmıştır. Elagabal'in tahttan düşmesiyle rağbetini kaybetmiş olan bir tanrı için propaganda yapmaktadır, İşte bu nokta eserin karakterini tâyin eder. Romanda, adı geçen tanrının Emesa tanrısı olduğu bir defacık olsun söylenmiyor. Ancak okuyucu tanrının kudretine inandığı, insan mukadderatı üzerinde tesirinin Habeşistan'da bile müessir olduğu gösterildikten sonra, yazarın son sözünden bu tanrının Emesa tanrısı Helios olduğu anlaşılır: "Eseri yazan da Emesa'da yaşayan bir Feniky elidir, kendi de Helios soyundan Theodosios'un oğlu Heliodoros'tur. Yazarın kendini eserin sonunda takdim etmesi bir sürpriz oluyor. Fakat Heliodoros'un, kültünü yaymağa uğraştığı tanrı Elagabal'in tapındığı tanrıdan çok başkadır. Bu tanrı Yunanlıları da, Şarklıları da kendine çekecek kadar şümüllü bir varlıktır. Yunanlıların parlak Güneş Tanrısı Apollon ile bir tutulması, Elagabal'dan sonra bu tanrının daha yüce, dahaasilleşmiş bir şekilde tekrar canlandığını gösterir. Güneş Tanrısı *Sol invictus* kültü bir kaç on yıl sonra imperator Aurelianus tarafından Roma imperatorluğunun resmî dininde baş tanrı olmuştur. Demek ki, Elagabal'in taş fetişinden, Aurelianus'un *Sol invictus'una* giden yolda Heliodoros Önemli bir merhale teşkil etmektedir.¹⁶

Bu romanın kuruluşu her zaman hayranlık uyandırmıştır. Romanın başında karşımıza çıkan tanrılara benzer çiftte esrarlı bir çekicilik vardır. Okur, bu iki ihsanın maceralarını ve talihlerinin yavaş yavaş düzelmesini heyecanla takip eder. Gerçi vaka Khariton romanındaki vaka gibi bir akışlı değildir: akıcı değil, bilâkis dolambaçlıdır, ve bir sürü olay araya girip sonucu geciktirir. Fakat bu nokta romanın özüne çok

¹⁵ Bundan sonraki fikirler Franz Altheim'in *Helios und Heliodor von Emesa* (Albae Vigiliae XII. Amsterdam/Leipzig 1942) adlı hem metot hem sonuçları bakımından değerli yazısından nakledilmiştir.(s. 42 v. d.).

¹⁶ Yalnız bir fikre sebebiyet vermemek için, bu sözlerle *Sol invictus'un* karakterine temas etmek istemediğimi tasrih ederim. Son seneleri yapılan araştırmalar, bu tanrının karakter ve kült bakımından Romalı olduğu, Doğu din görüşmeleriyle, kült şekilleriyle ilgili olmadığını katıyetle ispat etmiştir. Bu mesele üzerinde Jean Noiville'in *Les origines da Natalis invicti* adında esaslı ve zengin etüdüne (Revue des Etudes anciennes, tome 38,1936, p. 145-176 ve Franz Altheim'in *Die Soldatenkaiser* s. 280daki açıklamalarına bakınız.

uygundur: talihin, insan aklının kavrayamayacağı esrarlı hakimiyeti ve insanı idaresi burada sanatlı bir ifade bulmaktadır. *Aithiopika'da* kişilerin, içinde yaşadıkları muhit ve hava ustaca tasvir edilmiştir. Bu noktada Heliodoros Khariton'dan, hattâ bir çok motiflerini taklit ettiği Ksenophon'dan¹⁷, çok üstündür. Meselâ korsan çetelerinin Nil deltasında yaşadıkları, hayat büyük bir canlılıkla tasvir edilmiştir. (Bununla beraber Heliodoros'un Mısır'da bulunmuş olduğu çok şüphelidir¹⁸).

Romanın kişileri tıpkı Khariton'unkiler gibi modern manada canlı karakterler değildir; fakat sadece vakanın gelişmesine yarıyan vasıfları kendilerinde taşımakla da kalmazlar. Heliodoros'ta kişilerin, içinde yaşadıkları dînî hava, sahip oldukları ruh yüksekliği, ahlâk temizliği, onları Khariton'un kişilerinden çok üstün kılar. Onlar tanrıların, kendi kudretlerini açığa vurmak için âlet gibi kullandıkları iradesiz birer figür değil, hayatları tanrılar tarafından esrarlı bir şekilde önceden tayin edilmiş bir hedefe doğru götürülen, tanrıların bu alâkalarına lâyık olan, hattâ kendi şahıslarında tanrısal bir taraf taşıyan insanlardır. Khariton romanında Kallirhoe'nin her gittiği yerde Aphrodite sanılması ve bir tanrıça gibi ibadet görmesi onun Aphrodite kadar güzel olduğunu anlatmaya yarar. Halbuki Heliodoros'ta korsanların, Kharikleia'nın bir tanrıça olmasından şüphe etmeleri bambaşka bir şeydir. Kharikleia'nın Artemis'e aidiyeti, Kallirhoe'nin Aphrodite'ye bağlılığından çok daha derin bir bağdır. Eserin Yeni Eflatuncu bir devirde yazıldığı sezilir. Bu devir insanın tanrısal bir varlık olduğunu bir daha duymuş, ifade etmiştir. Böylece romanın sanat tarafı dînî muhtevasiyle içten, derinden ilgilidir. Bu iki taraf, eseri Raçine'in alâkasına tam manâsiyle lâyık olan bir başeser haline getirmiştir.

Longos'un çoban romanı *Daphnis ile Kkloe'nun* hikâyesi Khariton ve Heliodoros'un romanlarından bambaşka tarzda bir eserdir. Herhalde *Daphnis ile Kkloe* de Heliodoros'un romanı gibi 3 üncü yüzyılda yazılmıştır, öbür romanlardan bile bile ayrılarak Longos romanındaki sevgililerine korkunç maceralar yaşatmıyor, onları dünyanın bir ucundan öbür ucuna dolaştırmıyor. Vakaya sahne olan yer idilik Lesbos adasında Mytilene civarında bir sayfiyedir.

Yazar anlatmağa başlar, der ki günün birinde Lesbos'ta avlanırken, nympha'lara ayrılmış bir koruda bir adağa raslamıştır. Adak resminin manasını sormuş ve aldığı izahat neticesinde resme bir karşılık olmak üzere romanının dört kitabını yazmıştır. Hikâye basittir. Bir çoban günün birinde, bir keçinin emzirdiği terk edilmiş bir oğlan çocuk bulur. İki sene sonra bir başka çoban nympha'ların mağarasında bir dişi koyunun emzirdiği küçük bir kız bulur. Bunlar D a p h n i s f ile

¹⁷ Bak not 8.

¹⁸ Erwin Rohde s. 486. Münscher RE VIII 25. Altheim s. 12.

Khloe'dir. İkisini de çobanlar büyütür; kendileri de çoban olabilecek yaşa vardıkları zaman, sürüleri beklemeğe memur edilirler. Birbiriyle tanışır ve çocukça, saf bir sevgiye kapılırlar. Fakat sevgileri bir çok denemelere uğrar: kötü bir çoban Khloe'yi elde etmeğe uğraşır, bir korsan çetesi Daphnis'i alıp götürür, Methymna'lılann bir harp taarruzu esnasında Klloe kaçırılır, fakat Daphnis'in tanrı Pan'a yalvarması üzerine, idilik saadeti küstahça bozanları müthiş bir korku alır, aldıkları ganimeti ve Khloe'yi bırakmak zorunda kalırlar. Sevgililer daha başka tehlikelere de düşerler. Zengin çobanlar Khloe'ye talip olur, babası da onu vermeği düşünür. Ama nympha'lar zavallı Daphnis'e yardım ederler: rüyasında Daphnis'e 3000 drahmi dolu bir kese gösterirler, bu hazine karaya oturmuş bir gemiden kalmadır, fakat gemi enkazının yanında bir yunus balığının leşi bulunduğu için, kimse kokudan oraya varamamıştı. Böylece Daphnis zengin olup Khloe'ye talip çıkabilir. Bunun üzerine çobanların oturduğu mülkün sahibi mülkünü gezmeğe gelir. Derken onun, Daphnis'in babası olduğu meydana çıkar. Servetinin bölünmesinden korktuğu için, dördüncü oğlu Daphnis'i terk etmişti, fakat iki oğlu da ölünce, Daphnis'i tekrar bulduğuna çok sevinir. Daphnis babası ile buluşurken, reddettiği taliplerden biri Khloe'yi kaçırır, ama uzun sürmeden Khloe Daphnis'e iade edilir. Bunun üzerine Khloe'nin de zengin bir ailenin terk edilmiş kızı olduğu meydana çıkar, evlenmeleri için de artık bir engel kalmaz. Düğün, Daphnis ile Khloe'nin arzuları üzerine, tâ küçüktenberi onları himaye eden nympha-larm mağarasının önünde yapılır. Evlendikten sonra da sevgililer şehre gitmek istemezler, köyde kalırlar, orada çobanlar gibi tanrılara, nympha'lara, Pan ve Eros'a tapınırlar, büyük koyun ve keçi sürülerine malik olurlar ve meyva ile süttten daha tatlı bir gıda tanımlıyarak yaşarlar (Ἔστε ἕζων τὸν πλεῖστον χρόνον ποιμενικὸν εἶχον, θεοὺς σέβοντες Νύμφας καὶ Πᾶνα καὶ Ἔρωτα, ἀγέλας δὲ προβάτων καὶ αἰγῶν πλεῖστας κτησάμενοι, ἡδίστην δὲ τροφήν νομίζοντες ὄπωραν καὶ γάλα).

Bu romanda görülen motifler yeni değildir. Çoban hayatını, idilik kır havasını Theokritos ve ondan sonraki bukolik şairler ele almıştı; baskınlar, kız kaçırmaları ve bu gibi maceralar da romanlarda yer almış motiflerdendir; çocuk terk etmeleri ve tekrar buluşmalar yeni komedyanın malûm motifleridir. Böylece roman'daki bütün motiflerin kaynağı gösterilebilir. Hattâ çok defa Longos örneklerini kendi hatırlatmakta ve mukayeseye yol açmaktadır. Fakat yazarın büyük başarısı, bütün bu almalara rağmen, eserini, çekiciliği okuyucuyu saran bir bütün olarak canlandırmış olmasıdır. Hiç bir motif yoktur ki, sırf bir edebî süsten ibaret kalsın, hepsi derin bir mâna taşıyarak eserin bütününe örülmüş, hattâ çok defa zenginleştirilmiştir. Mevcut motifler eserin içinde yepyeni bir canlılık kazanmaktadır. Roma'nın kuruluşuna dikkat edecek olursak, mükemmel bir bütün, muayyen bir zihniyetten doğmuş kusursuz bir bina olduğunu görürüz. Eserin romanesk tarafı, iki gençte aşkın

çok basit, temiz ve tabîî şartlar içinde doğması ve gelişmesi, tabiata dindarca bir sevgi ile karışmıştır. Alma bukolik motifleri yeniden canlandıran işte bu tabiat sevgisidir. Daphnis ile Khloe'nin birbirlerine olan sevgileri büyüdükçe tabiate yaklaşır ve tabiat tanrılarından yarıdım görürler. Öyle ki sonunda kendileri de tanrısal bir hâle ile aydınlanmış olurlar. Hellen'lere has bir görüş, tabiatı tanrısal bir nefesin canlandığı bir varlık olarak görmek temayülü, Longos'un romanı gibi İlkçağın sonlarında meydana gelmiş olan bir eserde bir daha sanatla kendini ifade etmek imkânını bulmuştur¹⁹.

Bu roman bir bütün olduğu kadar, üslubu da özüne uygundur. Eser, ilkin Gorgias tarafından kullanılan ses figürleriyle dolu sanatlı üslupla yazılmıştır. Cümlelerin kısa ve basit kurmaları mevzua uygun düşmektedir. Duygu dolu parçalar ses figürleri, ses benzerlikleri ve kafiyelerle diğerlerinden ayrılmıştır. Bu üslup, nesirde mümkün ve caiz olduğu ölçüde şiire yaklaşmaktadır. Roman sanki tatlı, bazen daha sert, bazen daha hafif duyulan bir rüya melodisi içinde çalkanmaktadır²⁰

Yunan romanı hakkındaki anlattıklarımızı üç eserle sınırlandırmak zorunda kaldık. Fakat bu üç eser roman nevinin en başarılı örnekleri olup birbirinden çok farklı olduğundan, ilkçağ Yunan edebiyatındaki bu geç nevin vüsati ve sanat özeliği hakkında bir fikir vermeğe elverişlidir. Her halde Yunan romanı dünyasının» mütehassıs olmasını da ilgilendirmeye lâayık önemli ve çekici bir edebiyat alanı olduğunu gösterdiğimizi umarız.

Almanca'dan çeviren:

Azra ERHAT

Klâsik Filoloji Doçenti

¹⁹ Burada sadece zikredilen fikirler *Rhein. Museum* 86,1937, s. 23 v. d.'da çıkan *Longas und die Bukolik* adlı yazımda etraflıca ele alınmıştır.

²⁰ Longos'un üslubu hakkında bir fikir edinmek için Azra Erhat tarafından birinci kitaptan bir parçanın tercümesine bakınız (*Tercüme* II. s. 459 v. d.).